

КОНЦЕПТ НАГРОМАДЖЕННЯ КАПІТАЛУ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В КЛАСИЧНІЙ ШКОЛІ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

Анотація. У статті охарактеризовано основні ідеї класичної економічної теорії щодо природи та факторів економічного зростання в розрізі фундаментальних розробок головних представників цієї наукової течії. Виявлено, що класики політекономії ключовим драйвером економічного росту розглядали накопичення та відтворення капіталу, які у свою чергу залежать від створення заощаджень та інвестицій, пропорційності різних форм капіталу, розвитку інституційного середовища, науково-технічного прогресу, державної політики, глобалізаційних економічних впливів та інших чинників. З'ясовано, що концептуальні теоретичні положення щодо розширеного економічного відтворення є важливою основою для розуміння детермінант та механізмів якісних змін в економічній системі, а також можуть бути застосовані для розгляду можливості економічного зростання в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: економічне зростання, класична політична економія, багатство, відтворення капіталу, капіталістичні відносини.

КОНЦЕПТ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА В КЛАССИЧЕСКОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИИ

Аннотация. В статье охарактеризованы основные идеи классической экономической теории относительно природы и факторов экономического роста в разрезе фундаментальных разработок главных представителе данного научного течения. Выявлено, что классики политэкономии ключевым

драйвером экономического роста рассматривали накопления и воспроизводство капитала, которые в свою очередь зависят от создания сбережений и инвестиций, пропорциональности различных форм капитала, развития институциональной среды, научно-технического прогресса, государственной политики, глобализационных экономических воздействий и других факторов. Выяснено, что концептуальные теоретические положения по расширенному экономическому воспроизводству являются важной основой для понимания детерминант и механизмов качественных изменений в экономической системе, а также могут быть применены для рассмотрения возможности экономического роста в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: экономический рост, классическая политическая экономия, богатство, воспроизводства капитала, капиталистические отношения.

THE CONCEPT OF ECONOMIC GROWTH IN CLASSICAL POLITICAL ECONOMY

Summary. The article is devoted to the study of the main ideas of the classical school of political economy on the content and drivers of economic growth and the possibility of their application in the current economic environment. The main ideas of classical economic theory on the nature and factors of economic growth in terms of fundamental developments of the main representatives of this scientific trend are described in the article. It is established that the representatives of the classical school of political economy firstly provide a meaningful theoretical and methodological explanation of economic categories, laws and processes (production, circulation, accumulation, savings and investment, capital etc.) of economic growth, identifying forces influencing economic growth and social welfare outlining the mechanisms underlying the growth process of various socio-economic formations. It was found that the classics of political economy as a key driver of economic growth considered the accumulation and reproduction of capital,

which in turn depends on the creation of savings and investment, proportionality of various forms of capital, institutional environment, scientific and technological progress, public policy, globalization and other factors. It was found that the conceptual theoretical provisions for expanded economic reproduction are an important basis for understanding the determinants and mechanisms of qualitative changes in the economic system, and can be used to consider the possibility of economic growth in modern economic conditions. The acuteness of application of ideas of classical school of political economy to the analysis and substantiation of reasons and levers of economic growth in conditions of modernity is confirmed, in fact, as the example of economic theory shows, classical positions of influence of reproduction of capital on economic growth were successfully adapted for explanation of economic processes in conditions of free and planned economy in conditions of formation of capitalist and socialist economy and other macroeconomic conditions.

Key words: economic growth, classical political economy, wealth, reproduction of capital, capitalist relations.

Постановка проблеми. Зростання багатства народів є незмінним об'єктом дослідження вчених-економістів, починаючи з часів становлення перших економічних відносин в суспільстві. Упродовж цього часу актуальним залишається вивченням природи багатства та основних факторів його зростання. Нинішній інтерес науковців до цього питання пов'язаний із тим, що економічне зростання сприяє збільшенню багатства країни в цілому, розширюючи її потенційні можливості у розвитку та забезпеченні загального соціально-економічного добробуту. Зважаючи на це, підвищення рівня економічного зростання стає одним із найголовніших цільових орієнтирів економічної політики у багатьох країнах світу. Проте така політика не завжди дозволяє дійсно сприяти економічному зростанню, не поглиблюючи макроекономічну нестабільність, адже вони не враховує глибинних процесів та чинників, що його породжують. Тому важливим є аналіз витоків теорії

економічного зростання, сформованих класиками політекономії, як теоретико-методологічної основи дослідження проблем економічного росту в умовах сучасності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальнотеоретичні основи економічного зростання закладено в працях класиків економічної політичної теорії: А. Бузгалін, Л. Жданової, М. Зверякова, Ф. Кене, А. Колганов, К. Маркс, А. Сміта, С. Сімонді, М. Туган-Барановського, М. Цаголова, А. Покритана та ін. Попри це важливо встановити ключові концептуальні засади згаданих науковців як основу для аналізу економічного зростання в умовах сучасності.

Мета статті – дослідження основних ідей представників класичної школи політичної економії щодо змісту та рушіїв економічного зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічне зростання традиційно посідає чільне місце у роботах економістів різних часів, адже питання природи забезпечення благами і формування багатства хвилювало економістів, починаючи з XV ст. Проте поглиблені спроби визначити причини економічного зростання були здійсненні класиками політичної економіки Ф. Кене (1694-1774 рр.), А. Смітом (1723-1790 рр.), Д. Рікардо (1772-1823 рр.), С. Сімонді (1773-1842 рр.), К. Марксом (1818-1883 рр.) та ін., які створили парадигмальну базу для подальших теорій зростання. Інтерес цих економістів до проблем економічного зростання коренився в конкретних умовах їхнього часу, зокрема, в економічних та соціальних змінах, що відбувалися в період промислової революції, та намаганні сформувавши наукове пояснення даним трансформаційним процесам.

Першим спроби пояснити економічні закони розвитку суспільних відносин здійснив Ф. Кене в роботах «Економічна таблиця» (1758 р.), «Загальні принципи економічної політики держави» (1760 р.), «Аналіз економічної таблиці» (1766 р.) та ін., в яких він розробив методологічні основи теорії суспільного відтворення або кругообігу багатства. Він першим

намагався виявити, які закони повинні зберігатися в економіці, щоб урівноважити потреби людей у всіх вироблених товарах.

Ф. Кене в «Економічній таблиці» проаналізував існуючу економічну систему з точки її складових та суспільних взаємозв'язків між ними. Фактично, згрупувавши всі економічні суб'єкти господарювання XVIII ст. за класами: «виробничий клас», «клас власників» та «клас безплідних». До виробничого класу включені усі, хто обробляє землю – селяни, фермери, наймані працівники. Власниками Ф. Кене називає тих, хто отримує щорічний чистий продукт, створений у землеробстві (король, землевласники, церква тощо). «Безплідним класом» він оголосив усіх зайнятих в промисловості (наймані робітники, ремісники, капіталісти, купці, торговці). Більше того, він першим виділив в суспільному виробництві первинний (сільське господарство), вторинний (промисловість) і третинний (невиробнича сфера) класи. Таким чином Ф. Кене, сформувавши перший економічний баланс, хоч й надто абстрактно та спрощено проаналізувавши можливості простого відтворення в національному масштабі та економічних зв'язків між класами, відобразивши рух товарів і грошей (обміну) та реалізації суспільного продукту. Більше того, він здійснив першу спробу поділити капітал на функціональні частини, і фактично виділивши основний і оборотний капітал. За його поглядами, можливості економічного зростання залежать від потенціалу виробничого сектору, в якому створюються вартість.

Детальніші спроби з'ясувати природу примноження багатства, а відтак й економічного зростання, були здійснені А. Смітом. У книзі «Дослідження про природу та причини багатства народів» (1776 р.) в якості причин економічного розвитку суспільства та підвищення його добробуту він визначав накопичення капіталу. До того ж, автор поглибив розподіл капіталу на основний та оборотний. До першого відносить знаряддя і засоби праці, заходи з меліорації, навчання та освоєння нових знань. Саме цей капітал, на думку А. Сміта приносить прибуток та є джерелом збагачення. Натомість, оборотний капітал складається з грошей, запасів товарів, сировини, що

знаходяться в процесі незавершеного виробництв, та готових не реалізованих товарів. Завдяки цьому капіталу вдається налагодити та розширити виробництво, а відтак й збільшувати основний капітал.

Основними факторами відтворення капіталу він визначив працю, капітал та землю, а його рушіями – торгівлю, вдосконалення техніки та поділ праці. А. Сміт пов'язував збільшення багатства людей із поліпшенням випуску факторів виробництва (землі, праці та капіталу), що відображається на зростанні продуктивності праці і збільшення розміру функціонуючого капіталу. Він зауважував, що це спричиняє «зростання масштабів виробництва, що призводить до ще більшого розділення праці і подальшого розширення меж виробничих можливостей. Таким чином, зростання не тільки самовідтворюється, а й самопосилюється» [1, с. 39]. Причому нагромадження капіталу є головною умовою збільшення багатства суспільства за умови заощадливості та постійного його розширеного відтворення.

Однак, формуючи модель відтворення суспільного капіталу та характеризуючи його кругообіг, А. Сміт, ототожнив річний продукт суспільства з його доходами та не зміг чітко встановити, як саме формуються витрати на споживання та нагромадження капіталу, який буде втілений у розширенні основного капіталу, а відтак й суспільного виробництва.

Ці упущення критикував С. Сімонді, який наголошував на необхідності розмежування категорій доходу та капіталу та зазначав, що суспільний капітал та суспільний дохід не відповідають одні одним, а тому капітал, виражений у вироблених товарах, не може бути охоплений доходами суспільства, тобто не всі товари будуть спожитими. На думку економіста, це стало глобальною причиною переповнення ринків. Тому у роботі «Нові початки політичної економії, або Про багатство в його відношенні до народонаселення» (1819 р.) [2] він критикує економічну систему капіталізму, вважаючи рушієм економічного відтворення не стільки розширення виробництва, а збільшення споживання та можливостей, які б дозволяли трудовому класу отримувати гідну винагороду за їхню трудову участь, достатню для задоволення потреб.

Він наголошував, що розміри виробництва внаслідок конкуренції капіталістів і прогресу техніки мають тенденцію до безмежного розширення, а сума доходів основної маси населення знижується. При цьому впровадження техніки у виробництво збільшує безробіття й дає капіталістам можливість знижувати заробітну плату. Таким чином, капіталізму властиво глибоке протиріччя: він одночасно розширює виробництво та скорочує доходи (споживання) широких мас населення.

Відповідно, у економічному зростанні для С. Сімонді головне не проблема накопичення, а проблема розподілу. Накопичені в умовах капіталізму незліченні багатства могли б сприяти загальному щастю лише за умови їх розподілу «в такій пропорції, яку не можна порушити без крайньої небезпеки», тобто більш-менш рівномірно між усіма класами суспільства. Відповідно, вчений підтримував потребу державного втручання в економічне життя суспільства, а для зміни соціально-економічної ситуації він вважав за необхідне активне використання законодавчих важелів та провадження соціальної політики та справедливого розподілу доходів. Тому економічне зростання, втілене у розширеному відтворенні виробництва, насамперед визначається здатністю суспільства до споживання, що виражається через зростання доходів.

Глибокий аналіз причин та передумов економічного росту та розвитку суспільства здійснив К. Маркс у праці «Капітал» (1867-1894 рр.). На його думку, це – послідовні зміни суспільно-економічних формацій, спричинені тим, що «на певній стадії свого розвитку матеріальні продуктивні сили суспільства приходять у суперечність з існуючими виробничими відносинами, всередині яких вони розвивалися» [3, с. 297]. При цьому, рушії зміни суспільно-економічних формацій криються у суспільному відтворенні капіталу – «будь-якому процес суспільного виробництва в постійному потоці свого відтворення» [3].

Ураховуючи здобутки Ф. Кене, А. Сміта та С. Сімонді, К. Маркс сформував теоретико-методологічно обґрунтовану схему суспільного

відтворення. В її основу економіст заклав низку передумов: 1) щоб повністю відобразити відтворення суспільного капіталу в цілому, весь сукупний суспільний продукт поділяється з точки зору споживчої вартості на дві частини – засоби виробництва і на предмети споживання. Тому всі галузі виробництва поділяються на ті, що виготовляють виробничі засоби, й ті, що виготовляють предмети споживання; 2) всі товари обмінюються за вартістю; 3) продуктивність праці залишається незмінною, тому у вартісній структурі продуктивного капіталу не може відбуватися жодних змін; 4) органічна будова капіталу і норма додаткової вартості є постійними; 5) період обороту капіталу дорівнює одному року; 6) передбачається, що суспільство ділиться на два класи – клас капіталістів і клас робітників, тоді як наявність дрібних самостійних товаровиробників, купців, банкірів, землевласників тощо не ураховується; 7) економічна система країни – замкнута [4, с. 442-447].

Разом із тим, попри значущість моделей просторо та розширеного відтворення, сформульованими К. Марксом, невирішеними залишаються кілька важливих аспектів суспільного відтворення, як рівноважність попиту та пропозиції, неврахування впливу науково-технологічного процесу, який стимулює подальше розширене відтворення, а відтак створення додаткової маси товарів, проблеми нагромадження та недоспоживання продукції, що виникають у разі перерозподілу доходів на створення засобів виробництва, скороченням доходів та споживання та ін. Відповідно, ігнорування зазначених обмежень можуть стримувати економічне зростання через певну суперечність процесів розширеного відтворення.

Ці упущення викликали заперечення марксистської теорії відтворення суспільного капіталу з боку М.І. Туган-Барановського, який наголошував, що аналіз Маркса залишився незакінченим, а проблеми ринку залишаються невирішеними [5, с. 250]. Відповідно, окреслену проблему він намагався вирішити.

Досліджуючи відтворювання суспільного капіталу з введенням різних змінних, він дійшов висновку, що «розміри ринку в капіталістичному

господарстві зовсім не визначаються розмірами суспільного споживання. Суспільний продукт включає не тільки предметів споживання, а й з засоби виробництва. Якщо машина замінює робітника, то суспільний попит на предмети споживання, звісно, скорочується; але зате збільшується попит на засоби виробництва. Так само при перетворенні доходу капіталіста з фонду особистого споживання в капітал, попит на предмети споживання скорочується; але зате зростає попит на засоби виробництва» [5].

Відтак, у товарному господарстві постійний розвиток виробництва можливий тільки при дотриманні певної пропорціональності в суспільному виробництві, які не завжди полягають у врівноваженні виробництва та споживання. Він вважає, що розширення суспільного виробництва можливе без відповідного збільшення споживання, якщо зростає попит на проміжні товари та засоби виробництва (протилежність до ідей С. Сімонді). Важливим при цьому є рух капіталу. М.І. Туган-Барановський доводив, що інноваційне відтворення капіталу є чинником його розвитку. Тобто позичковий капітал сприяє економічному зростанню, утворюючи нові види основного капіталу, хоча через певний час він старіє й перестає самовідтворюватися, а накопичені для цього фінансові активи знову стають позичковим капіталом, який повинен знову утворити нові види основного капіталу і так повторно. Таким чином, М.І. Туган-Барановський, застосовуючи марксистський метод, аналізує можливості економічного росту, зокрема розширеного відтворення в умовах науково-технологічного прогресу. Проте при цьому абстрагується від потреб виробництва та реалізації продуктів споживання, які відходять на другий план. Така позиція викликає певне сум'яття в економістів.

Питання нагромадження капіталу та ринків в умовах капіталістичного виробництва в умовах розширеного відтворення ставить Р. Люксембург, яка за основу свого дослідження «Накопичення капіталу» взяла проблему відтворення суспільного виробництва в умовах переповнення ринків товарами. За це вона критикує ідеї капіталізму, який не здатний вирішити дану проблему. На її думку, сприяти відтворенню можуть «треті особи», які

споживатимуть зростаючу масу товарів, продукованих капіталістами. У цьому допоможуть саме некапіталістичні соціальні верстви і некапіталістичні країни, що дозволяють здійснювати накопичення капіталу, надаючи ринки збуту для капіталізації частини додаткової вартості, яка не може бути реалізована лише за рахунок буржуазії та пролетаріату: «капіталістичне накопичення для свого руху потребує некапіталістичних громадських формаціях, як в навколишньому його середовищі: воно прогресує в постійному обміні речовин з цими формаціями і може існувати лише до тих пір, поки воно знаходить це середовище» [6, с. 258].

Р. Люксембург висловлюється щодо можливості економічного росту лише за умови залучення до розширення суспільного виробництва, який зростає з кожним роком, сектору «закордон». Вона описує в історичному аспекті, як розширення капіталу під впливом прогресу та підвищення продуктивності праці спричиняє проблеми зниження споживання через скорочення зайнятості, рівня доходів, неможливість зростання заробітної плати, здешевлення товарів та інших соціально-економічних наслідків, та наголошує на необхідності залучення зовнішніх ринків, особливо некапіталістичних країн, до процесу споживання товарів, вироблених капіталістичними країнами, з метою скорочення диспропорційності між суспільним виробництвом та суспільним відтворенням, що виникає у капіталістичних країнах.

Проте, світові війни перервала звичний плин циклу розвитку економіки більшості капіталістичних країн, породили комплекс протиріч економічного відтворення. Це зі свого боку породило певні зміни у розгляді рушіїв економічного зростання та на певний час відсунувши «в тінь» важливість теорій розширеного відтворення.

Погляди на економічне зростання під кутом відтворення та нагромадження капіталу здобули відродження у поглядах радянських економістів. Важливими для аналізу можливостей економічного зростання

вважаємо праці радянських вчених, які здійснювали спроби пояснення економічної теорії крізь призму економіки СРСР.

Так, М.А. Цаголов у праці «Курс політичної економії» (1963 р.) переглянув ряд корінних догм радянської політичної економії першої половини ХХ ст., спробувавши відбити соціалістичну економіку в системі взаємопов'язаних економічних понять капіталістичного ладу. Зазначалося, що в умовах соціалістичних реалій, важливою є потреба державного впливу на процеси відтворення капіталу та суспільної власності, зокрема йшлося про потребу планового розвитку економічної системи із одночасним наділенням виробників (підприємців) певною свободою реалізації економічних інтересів.

Російські учені МДУ ім. М. Ломоносова, які завдяки праці «Теорія капіталу і економічного зростання» [7] сприяли відродженню теорії відтворення капіталу (С.С. Дзарасов, А.В. Бузгалін, А.І. Колганов та ін.).

С.С. Дзарасова зауважував, що жодна «загальна» теорія економічного зростання не сприяє розумінню економічних реалій різних соціальних систем, оскільки інституційні рамки системи чинять глибокий вплив на її динаміку. Тому ідеї економічного зростання при капіталізмі, в соціалістичній і «змішаній» економіці мають вирішуватися різними способами. Водночас, наголошується, що варто перейти до нової політичної економії, яка «повинна відкрити перед країною перспективу розвитку відповідно до нової парадигми, під якою ми розуміємо планово-ринкову модель, яка показала свої переваги в радянський період (НЕП) і незаперечно демонструє їх сьогодні на прикладі високих темпів економічного зростання Китаю» [7, с. 394].

На думку автора, економічний ріст досягається завдяки поєднанню класичної теорії відтворення капіталу із державним регулюванням, адже «саме поєднання плану і ринку дає найбільший ефект, тому що таким шляхом досягається необхідна для макроекономічної рівноваги пропорційність окремих галузей і сфер економіки» [7, с. 229].

Сучасні російські вчені А.В. Бузгалін та А.І. Колганов підіймають питання можливості застосування класичних ідей для пояснення сучасних

соціально-економічних й технологічних змін у суспільстві. Автори [8] розширюють базис класичної теорії та стверджують, що нині система економічних відносин включає кілька блоків: блок відносин координації, зокрема, відносини ринку і його регулювання, що визначають спосіб алокації ресурсів; блок відносин власності – відносини власника і працівника та похідні від них відносини, форми, права власності; відносини відтворення; блок соціальних параметрів економіки – відносини розподілу доходу та похідні від них (і відносин власності) феномени нерівності, бідності тощо.

Крім того, автори висловлюються, що держава повинна, по-перше, встановлювати чіткі стабільні та взаємоузгоджені у всіх своїх блоках, юридично зафіксовані для всіх обов'язкові «правила гри», і, по-друге, не менш чітко і на певну перспективу визначати, яке регулювання, як і в якій мірі воно буде (або не буде) проводити в кожній з названих вище сфер. Ці регулюючі заходи також повинні бути єдині, взаємоузгоджені (між собою і з «правилами гри») та стабільні [8, с. 3].

До того ж новизною ідей цих вчених є розгляд розширеного відтворення не лише з точки зору виробничого капіталу, а й людського, який стає визначальним сьогодні – у час нової креативної економіки, яка починає зароджуватися.

Разом із тим, в аналізі теорій капіталу та суспільного відтворення як основи економічного зростання, варто розглянути вклад вітчизняних науковців, зокрема одеської школи політекономії, представниками якої є А.К. Покритан, М.І. Зверяков, Л.Л. Жданова та інші.

Центральним у дослідженнях А.К. Покритана було розуміння способу виробництва як органічної єдності продуктивних сил і виробничих відносин, базуючись на марксистських поглядах. А.К. Покритан досліджував чинники, що впливають на співвідношенні двох великих частин економіки – виробництва засобів виробництва та предметів споживання, зокрема технічний прогрес, різні способи функціонування засобів і предметів праці в процесі відтворення, фактор часу, ставлячи питання про вплив на це

співвідношення зазначених чинників у період переходу економіки від простого відтворення до розширеного [9]. Крім того, ключовим для нього у питанні відтворення було збереження економічних пропорцій у закритій економіці, які не можна скорегувати засобами зовнішньої торгівлі. Тому як спосіб макроекономічного урівноваження розгадалася зміна структури економіки із переважанням промислового розвитку як джерела зростання.

М.І. Зверяков, як і його попередники, з'ясовує причини економічного розвитку країн, зокрема з перехідною економікою, базуючись на природі капіталістичних відносин. У результаті тривалих наукових пошуків автор зауважує, що економічний ріст не можливий без формування механізму ефективного використання виробничого потенціалу, який би забезпечував основу для індустріалізації економіки, створення дійових ринкових інститутів (зокрема, власності), чіткої державної промислової політики, спрямованої на накопичення основного капіталу та залучення інвестицій в провідні технологічні галузі, розвитку реального сектору економіки, стимулювання споживчого споживання [10].

Л.Л. Жданова, провівши комплексне дослідження питання капіталу [11; 12], зауважує, що розвиток продуктивних сил суспільства, а відтак й економічного зростання, визначається можливістю відтворення та нагромадження, які залежать від низки чинників: створення заощаджень та інвестицій, існування різних форм капіталу (реальний та фіктивний), інституційного середовища, науково-технічного прогресу, державної політики, глобалізаційних впливів та ін. Проте, як підсумовує авторка, економічний ріст визначається розвитком продуктивних сил, тобто відтворенням промислового капіталу та тих галузей, що здійснюють виробництво засобів та знарядь виробництва, насамперед машинобудування.

При цьому, погляди науковці сходяться на тому, в сучасних умовах питання розширеного відтворення залишається важливим, а економічне зростання базується на потребі контрольованого (мотивованого) з боку держави розвитку промислового потенціалу країни, зокрема

високотехнологічних не сировинних галузей в умовах перехідної економіки. Адже, за словами М.І. Зверяков, державний капіталізм успішно вирішує непросте завдання поєднання регулюючих механізмів держави з перевагами конкурентно-ринкового механізму. Така своєрідна державно-капіталістична модель («змішана економіка») має високу економічну ефективність і багатообіцяючу історичну перспективу завдяки своїй варіативності та мінливості [13, с. 53-57]. Такий діалектичний синтез може стати найважливішим джерелом розвитку й економіки у цілому.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, представники класичної школи політекономії першими здійснили змістовне теоретико-методологічне пояснення економічних категорій, законів та процесів (виробництва, обігу, накопичення, заощаджень та інвестицій тощо) економічного росту, виявлення сил, що впливають на економічне зростання та підвищення суспільного добробуту, а також окреслення механізмів, що лежать в основі процесу росту різних суспільно-економічних формацій. Важливим їхнім досягненням стало усвідомлення того, що накопичення та відтворення капіталу, незважаючи на зміну об'єктивної економічної дійсності, є головним драйвером зростання. Тому аналіз можливості нагромадження та відтворення капіталу в сучасних економічних умовах становить основу для подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел:

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Антология экономической классики. М.: ПП. ЭКОНОВ, «Ключ», 1993. 475 с.
2. Сисмонди С. Новые начала политической экономии. М., 1937.
3. Маркс К. Сочинения / Маркс К., Ф. Энгельс; 2-е изд. М.: Политиздат, 1960. 578 с.
4. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: в 30 т., М.: Политиздат, 1961. Т. 24. 648 с.

5. Туган-Барановский М.И. Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. М., 1997. 576 с.
6. Люксембург Р. Накопление капитала. ТТ. 1-2. М.-Л., 1934. С. 508.
7. Теория капитала и экономического роста: Учеб, пособие / Под ред. С.С. Дзарасова. М.: Изд-во МГУ, 2004. 400 с.
8. Бузгалин А.В., Колганов А.И. [Пост]классическая политическая экономия: потенциал решения проблем социально-экономической политики. URL: <http://nlr.ru/news/20160321/buzgalin.pdf>.
9. Історія економічних вчень: підручник / за ред. Тарасевича В.М., Петруні Ю.С. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 352 с.
10. Основний капітал у парадигмі нової індустріалізації: відтворювальний аспект: монографія / М.І. Зверяков, Л.Л. Жданова, О.С. Шараг. Одеса: Астропринт, 2019. 202.
11. Жданова Л.Л. Відтворення і нагромадження капіталу: теорія, методологія, економічна політика. Одеса: Астропринт, 2014. 296 с.
12. Жданова Л.Л. Нагромадження капіталу та економічне зростання у відкритій економіці. Економічний форум. 2019. № 4. С. 4-10.
13. Зверяков М.І. Теоретичні проблеми національної економічної системи. Одеса : Астропринт, 2012. 235 с.

References:

1. Smit A. (1993). Issledovaniye o prirode i prichinakh bogatstva narodov. Antologiya ekonomicheskoy klassiki [Research on the nature and causes of the wealth of peoples. An anthology of economic classics]. Moskva: PP. EKONOV, «Klyuch», 475 p.
2. Sismondi S. (1937). Novyye nachala politicheskoy ekonomii [New principles of political economy]. Moskva.
3. Marks K., Engels F. (1960). Sochineniya [Works]: 2nd ed. Moskva: Politizdat, 578 p.

4. Marks K., Engels F. (1961). Sochineniya [Works]: v 30 t.. Moskva: Politizdat. T. 24. 648 p.

5. Tugan-Baranovskiy M.I. (1997) Izbranoye. Periodicheskiye promyshlennyye krizisy. Istoriya angliyskikh krizisov [The Chosen One. Periodic industrial crises. History of English crises]. Moskov, 576 p.

6. Lyuksemburg R. (1934). Nakopleniye kapitala [Capital accumulation]. TT. 1-2. M.-L.,. 508 p.

7. Dzarasov S.S. (2004). Teoriya kapitala i ekonomicheskogo rosta [The theory of capital and economic growth]. M.: Izd-vo MGU, 400 p.

8. Buzgalin A.V., Kolganov A.I. (2016). [Post]klassicheskaya politicheskaya ekonomiya: potentsial resheniya problem sotsial'no-ekonomicheskoy politiki [[Post]classical political economy: the potential for solving problems of socio-economic policy]. Available at: <http://nlr.ru/news/20160321/buzgalin.pdf>.

9. Tarasevych V.M., Petruni Yu.Ye (2013). Istoriia ekonomichnykh vchen: pidruchnyk [History of economic doctrines]. Kyiv : “Tsentr uchbovoi literatury”, 352 p.

10. Zvieriakov M.I., Zhdanova L.L., Sharah O.S. (2019). Osnovnyi kapital u paradyhmi novoi industrializatsii: vidtvoriuvalnyi aspekt [Fixed capital in the paradigm of new industrialization: reproductive aspect]. Odesa : Astroprynt, 202 p.

11. Zhdanova L.L. (2014). Vidtvorennia i nahromadzhennia kapitalu: teoriia, metodolohiia, ekonomichna polityka [Reproduction and accumulation of capital: theory, methodology, economic policy]. Odesa : Astroprynt, 296 p.

12. Zhdanova L.L. (2019). Nahromadzhennia kapitalu ta ekonomichne zrostannia u vidkrytii ekonomitsi [Capital accumulation and economic growth in an open economy]. *Ekonomichnyi forum*. no. 4, pp. 4-10.

13. Zvieriakov M.I. (2012). Teoretychni problemy natsionalnoi ekonomichnoi systemy [Theoretical problems of the national economic system]. Odesa : Astroprynt, 2012. 235 p.